

Hlubinková, Zuzana

Jména nedospělých dětí a neprovdaných dcer v českých nářečích

Linguistica Brunensia. 2010, vol. 58, iss. 1-2, pp. [253]-257

ISBN 978-80-210-5250-5

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115040>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZUZANA HLUBINKOVÁ

JMÉNA NEDOSPĚLÝCH DĚTÍ A NEPROVDANÝCH DCER V ČESKÝCH NÁŘEČÍCH

Příspěvek je zaměřen na tzv. živá jména, tedy na antroponyma užívaná v neoficiálním styku v českých nářečích. Nářeční materiál, z něhož vycházíme, byl získán pro Český jazykový atlas při terénních výzkumech v 60. a v první polovině 70. let 20. století ve 420 venkovských lokalitách tradičního osídlení. Tento jazykový materiál je uložen v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brně. Názvy nedospělých dětí a neprovdaných dcer byly vyzkoumány na celém našem území, avšak v Čechách pouze v některých vybraných obcích.

1. U jmen nedospělých synů se uplatňují deminutivní sufixy připojené k otcovu příjmení zakončenému nejčastěji na souhlásku. K nejužívanějším patří sufix *-ek*, ojedinělé je tvoření formanty *-ik*, *-eček*, *-iček* a *-áček*. Pojí se s koncovkami vzoru *pán*.

Výchozí mužská příjmení uvádíme ve spisovné podobě, doklady zaznamenáváme podle zásad nářečního přepisu (u ostatních dokladů zachováváme jejich způsob psaní v příslušných publikacích).

Čísla v závorkách označují nářeční oblast, ve které bylo dané jméno zachyceno: 1 – severovýchodočeské dialekty, 2 – středočeské d., 3 – západočeské d., 4 – jihočeské d., 5 – českomoravské d., 6 – středomoravské d., 7 – východomoravské d., 8 – slezské d. s přechodovými nářečími česko-polskými.

Nářeční doklady s formantem *-ek*: *Novák – Nováček/Novaček* (1–3, 8; se slezským krácením, odvozování tímto sufixem spojeno s hláskovou alternací, viz i dále), *Martínek – Martíneček* (7), *Dvořák – Dvořáček* (3, 6), *Řehák – Řeháček* (6), *Šrámek – Šrameček* (8; se slezským krácením), *Drhлік – Drhléček* (6; se středomoravskou změnou), *Jandas – Jandásek* (7); *-ik*: *Beneš – Benešik* (3), *Král – Králik* (4), *Mach – Mašík* (4; odvozování tímto sufixem spojeno s hláskovou alternací, viz i dále), *Čipera – Čipeřík* (5); *-eček*: *Stoš – Štašeček* (7); *-iček*: *Štál – Štálíček* (3), *Polášek – Polašiček* (8; uplatnění resuffixace, se slezským krácením), *Barva – Barviček* (6; s krácením v příponě); *-áček*: *Pourek – Pouráček* (1; uplatnění resuffixace), *Paďour – Paďouráček* (2).

A. Kellner (1946, s. 123–124) uvádí i varianty *-ošek* (*Kovala – Kovalošek*), *-oček* (*Kiša – Kišoček*), *-ka*, *-ečka* (*Kafka – Kavečka*) a *-ička* (zejména od jmen na *-a*). F. Bartoš (1886, s. 149) zdůrazňuje, že jména synů se kdysi tvořila tvoří příponou *-ek*, vnuků *-ik*; někde (např. v Morávce u Frýdku) se tak děje dosud.

U dospělých osob lze užit sufixu *-ek* jen pro označení osob malého vzrůstu, např. *Toman – Tománek* (srov. Z. Hlubinková, 2008, s. 132).

Tyto citově zabarvené názvy označující nedospělé syny vyjadřují i jejich příslušnost k rodině. Je potřeba zdůraznit, že podle nářečních mluvčích ze Slezska vznikají tato označení synů a dcer (viz níže) pouze v některých rodinách. Jejich užití je omezeno jen na malý okruh uživatelů, rodinu, menší ves.

R. Šrámek (1999, s. 91) se zmiňuje o zániku kategorie „pojmenování syna po otci“ typu *Jan – Janek*. Jako vzácný archaismus byly tyto pojmenovací způsoby živé na Hlučínsku ještě před 40–50 lety. Podle ústního sdělení se R. Šrámek s tímto typem od té doby už nikdy ve Slezsku nesetkal. U dvou dokladů z Hlučínska (výzkum pro Český jazykový atlas) je uvedeno, že jde o tvoření neživé.

Typ na *-ek* je doložen velmi sporadicky kromě jižních oblastí z celých Čech, ze Šumperska a střední Moravy, z Břeclavska, dále ze severního Valašska a východního Slezska s přechodovými česko-polskými nářečími. Typ na *-ík* byl několikrát zaznamenán jen v jihočeské oblasti a v kopaničářských dialektech. Z českých a moravských měst nejsou jména synů vůbec doložena (viz mapa).

J. Bělič (1972, s. 209) uvádí, že porůznu v severozápadních i jihozápadních Čechách se užívá přípony *-ík (-ik)* k tvoření vlastních jmen chlapců od otcova příjmení (např. na Roudnicku: *Helcl – Helclík, Novotnej – Novotník*, na Příbramsku: *Mácha – Mášik*).

Přestože byl nářeční výzkum proveden na Moravě, ve Slezsku a jen v některých českých obcích, domníváme se, že na celém teritoriu českého národního jazyka se v případě jmen synů užívá též opis typu *Kučerův/-ů/-ůj... kluk, synek, Pepík* (na východě území někdy v opačném slovosledu), popř. jen eliptického *Kučerův/-ů/-ůj ...*, to je zřejmě častější na střední Moravě, na Slovácku a na západě Slezska. Typ *malí/kluk/hoch/chlapec Kučerův/-ůch ...*, *mladí/malí, -ej ... Kučera* byl doložen jen ojediněle. Vzhledem k neúplnosti výzkumu tyto opisné typy nemapujeme. Rovněž nemapujeme ojedinělé spojení typu *Jamborovo (dítě, děcko ...)*.

2. Jména nedospělých dcer se tvoří formantem *-el-a* od příjmení otců zakončených nejčastěji na *-k(a)*, *-t* a *-n*. Od ostatních typů příjmení (častěji jen od příjmení na *-a* a *-r*) se tvoří tato jména formantem *-čel-ča* (ojediněle variantou *-iče*). Názvy na *-(č)e* jsou v Čechách, směrem na východ má formant nepřehlasovanou podobu *-(č)a*. Skloňují se podle vzoru *kuře*, popř. *kuřa*.

A. Kellner (1946, s. 123) zaznamenal i tvoření od nářečních ženských příjmení (*Bajtek – Bajtkula – Bajtkulče, Rumla – Rumlino – Rumlinče*). Podle autora se při tvoření v menší míře uplatňují příjmení otce. To z našeho materiálu neplatí.

Nářeční doklady s formantem *-el-a*: *Novák – Nováče* (1, 2; odvozování tímto sufixem spojeno s hláskovou alternací, viz i dále), *Hájek – Hájče* (1), *Vašek – Vašča* (7, 8), *Židek – Žitča* (8), *Řezník – Řezníča* (7), *Čermák – Čermáče* (4), *Sojka – Sojča* (8), *Mikulenka – Mikulenča* (7), *Vojta – Vojče* (4), *Merta – Merče* (1), *Zikmund – Zikmundče* (1), *Fajmon – Fajmoče* (4), *Zeman – Zemáče* (4); *-čel-ča*: *Kosmar – Kosmarče* (1), *Jambor – Jamborča* (7), *Jelen – Jelenče* (4), *Prokop – Prokopča* (8), *Krotíl – Krotilče* (2), *Paríz – Parisča* (7), *Bartoš – Bartošče* (4), *Vančura – Vančurča* (8), *Kudrna – Kudrnče* (1), *Smola – Smolče* (1), *Pajma – Pajmiče* (4) a *Vimr – Vimriče* (4; u obou posledních jmen varianta *-iče*).

Tyto názvy s emocionálním příznakem označují dcery od narození do dospělosti a vyjadřují rovněž příslušnost k rodině.

M. Kolaja (1934, s. 45) uvádí jména dětí, která se odvozují od příjmení (např. *Brichta – Bricht'e*) s víceméně pejorativním významem. I v našem materiálu byly tyto odvozeniny několikrát hodnoceny jako pejorativní. F. Bartoš (1886, s. 148–149) zaznamenal ve Slezsku a porůznu i jinde na Moravě jména dcer typu *Měrka – Měrča, Hercl – Hercluvča, Novotný – Novotňa*. Charakterizuje je jako názvy neutrální.

Formy na *-e* a *-če* se vyskytují promíšeně v severních a východních Čechách a v oblasti mezi Příbramí, Strakonice, Tábořem a Benešovem. Odvozeniny zakončené na *-a* a *-ča* byly zachyceny na severním Valašsku a na východě Slezska s přechodovými česko-polskými nářečím (viz mapa). Jména dcer byla zaznamenána pouze ve třech městech (Příbram, Strakonice, Český Těšín, na mapě je nevyznačujeme).

J. Bělíč (1972, s. 209) se zmiňuje o tom, že z 19. století je z Podkrkonoší dosvědčeno tvoření rodových jmen děvčat od otcova nebo matčina příjmení podle skloňovacího typu *kuře* (např. *Kopále – dcerka Kopalova*). Stejným způsobem se zde tvořila hypokoristická jména děvčat od základních podob nezdrobnělých (např. *Anče, Mařče*). Příjmení tohoto typu jsou ve zbytcích nejen v Podkrkonoší, ale i např. na Příbramsku v jihozápadních Čechách (*Bouša – Bouše, Konta – Kontě*). Podle typu *kuře/kuřa* se tvoří rodová jména dětí vůbec, zvláště nedospělých děvčat, také v severních východomoravských a východních slezských nářečích spolu s polsko-českými přechodovými nářečím.

V případě pojmenování nedospělých dcer se pravděpodobně na celém našem území uplatňuje též dvojslovný typ *Mařa Novákova* a forma přídavného jména přivlastňovacího na *-ova* utvořená od otcova příjmení, tedy *Novákova*. V dialektech stejně končí i příjmení adjektivního sklonění, např. od příjmení *Pokorný* se analogicky tvoří *Pokornova, Kopecký – Kopeckova* (ve spisovné češtině je u tohoto typu obvyklý genitiv posesivní). Touto jednoslovnou formou se navíc podle provedeného nářečního výzkumu označují ve Slezsku a na Moravě rovněž neprovdané dcery. Vzhledem k tomu, že oba typy – *Mařa Novákova* a *Novákova* – byly vyzkoumány jen na části území, nezařazujeme je na mapu.

O tomto typu označení neprovdaných dcer se zmiňují autoři nářečních monografií ze Slezska (A. Lamprecht, 1953, s. 37; A. Kellner, 1946, s. 122). Jaká je situace v Čechách, nevíme. Pouze v monografii o východočeských dialektech uvádí L. Bachmann (2001, s. 126) typ *holka Tesařova, Tesařova* (též *Drahuše Koudelova*).

V 19. století se pokusili někteří uživatelé jazyka rozlišit vdané ženy (příjmení zakončená na *-ová*) a neprovdané dcery (příjmení na *-ova*). Tato praxe se neujala (srov. *O češtině každodenní*, 1984, s. 81), přestože podoby na *-ova* měly – jak jsme si ukázali – oporu v části našich dialektů. V českých nářečích se vdané ženy označují zvláštními odvozeninami (srov. Z. Hlubinková, 2006, s. 227–232).

Na závěr je potřeba uvést, že obdobná jednoslovná i opisná jména pro nedospělé děti lze najít také v sousední polštině a slovenštině.

Słowiańska onomastyka I (2002, s. 390): Zde se uvádí též pro hovorovou polštinu typ *Rymucik* (neoznačuje jen mladého Rymuta, ale i syna Rymuta). Pro dcery se užívá názvů zakončených na *-anka, -ówna ...* (*Skubala – Skubalanka, Malec – Malcówna*). I. Valentová (2000, s. 189–202) se zmiňuje o „opisných živých menách“ typu *Joža Němého céra*. Srov. též M. Kazík (v tisku).

Závěr

Z výše uvedeného plyne, že Český jazykový atlas, který přináší cenný jazykový materiál a doplňuje poznatky o starších podobách češtiny, obohacuje svými zjištěními i jiné jazykovědné obory, v našem případě onomastiku, zejména v oblasti u nás málo probádaných tzv. živých jmen.

Príspevek vznikl za podpory grantu GA ČR 405/08/0703 *Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku II.*

LITERATURA

- BACHMANN, L.: *Nářečí na Vysokomýtsku*. Praha: Academia 2001.
- BARTOŠ, F.: *Dialektologie moravská I*. Brno: Matice moravská 1886.
- BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972.
- HLUBINKOVÁ, Z.: Přechýlené podoby ženských příjmení v českých nářečích. *Acta onomastica* 47, 2006, s. 227–232.
- HLUBINKOVÁ, Z.: Poznámka k tzv. živým jménům v českých nářečích. *Acta onomastica* 49, 2008, s. 131–134.
- KAZÍK, M.: Krstné (rodné) meno v Moravanoch nad Váhom (v tisku).
- KELLNER, A.: *Východolašská nářečí I*. Brno: Melantrich 1946.
- KOLAJA, M.: *Nářečí na Kyjovsku a Ždánsku*. Kyjov: Učitelstvo okresu kyjovsko-ždánského 1934.
- LAMPRECHT, A.: *Středoopavské nářečí*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1953.
- O češtině každodenní*. Brno: Blok 1984.
- Słowiańska onomastyka I. Encyklopedia*. Warszawa – Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie 2002.
- ŠRÁMEK, R.: *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita 1999.
- VALENTOVÁ, I.: Jazyková stránka individuálnej charakteristiky ako funkčného člena živej antropolexémy. In: J. Krško – M. Majtán (eds.): *Vlastné mená v jazyku a spoločnosti*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB 2000, s. 189–202.

THE NAMES OF MINOR CHILDREN AND UNMARRIED DAUGHTERS IN CZECH DIALECTS

Next to the fact that the Czech Linguistic Atlas presents valuable language material and extends our knowledge of older forms of the Czech language, by its findings it also enriches other linguistic branches, in this case onomastics, especially in the field of the so called live names which are not very explored. The article informs on the formation of the names of minor children and unmarried daughters in Czech dialects (see also the map).

Zuzana Hlubinková
 dialektologické oddělení
 Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
 Veveří 97
 602 00 Brno
 Česká republika
 e-mail: hlubinkova@iach.cz

Jména nedospělých dětí v českých nářečích

